

Bölüm 3.

Doğu'dan Uzakta Öteki Adam

Duygu Öztin Passerat

Giriş: Yazınsal Söylem ve Gereçeklendirme

Amin Maalouf'un *Les Désorientés* adlı romanı dilimize Ali Berktaş'ın çevirisiyle *Doğu'dan Uzakta* olarak kazandırılmıştır. Roman, yetmişli yıllarda yaşanan Lübnan (romanda adı hiç geçmese de) iç savaşından yirmi beş yıl sonra, dünyanın dört bir yanına göç etmiş arkadaş grubunun bir araya gelişini anlatan bir eve dönüş romanıdır. Lübnan'ın kendisi gibi çok dinli ve çok kültürlü olan bu arkadaş grubundan iç savaş sonrası ülkeden göç edenler farklı farklı ülkelere göç etmişlerdir. Yahudi inanca sahip, homoseksüel olan Albert, Amerika'ya, Hristiyan olan Naim Brezilya'ya, romanın baş kahramanı Hristiyan olan Adam ise Paris'e göç etmiştir. Ayrılmaz ikili olan Ramzi ve Ramez'den Ramzi diğer adıyla, Bazile kardeş Lübnan'da bir manastıra kapanmış, Mühendis olan Ramez ise, çok zengin olmuş kah Lübnan'da kah Umman'da yaşamaktadır. Bir çatışmada ölen Bilal'in kardeşi Nidal ise koyu bir islamcı militan olmuştur. Kalanlardan, Bilal'in özgür ruhlu sevgilisi Semiramis hiç evlenmemiş bir otel işletmektedir. Murad ise, milletvekili daha sonra bakan olmuş, iç savaşın ülkeye sunduğu, rüşvet, adam kayırma, yolsuzluk gibi yozlaşmalara aldırılmadan, sisteme ayak uydurmuş, karısı Tania ile birlikte, zenginliklerine zenginlik katmışlardır. Bu anlamda roman, iç savaş sonrasında ülkede kalanlar ile ülkeden gidenlerin öyküsünü anlatan bir roman olmanın yanında, Amin Maalouf'un, *Ölümcül kimlikler* adlı yapıtında ortaya koyduğu düşünceleri yazınsal bir dille ortaya koyduğu bir yapıttır. Yani roman sadece bir şey anlatmaz aynı zamanda içinde bulunduğumuz 21.yüzyılın en büyük sorunu olan *iç savaş* sonrası yaşanan *göç* olgusuna da ışık tutan bir roman olma özelliğini taşır. Yani sadece bir öykü anlatmaz aynı zamanda yazarın göç, iç savaş, kimlik, doğu-batı, İsrail-filistin savaşı gibi konularda düşüncelerini ortaya koymasına izin verir. Diğer bir deyişle, roman Amosy'nin deyişimiyle, gerçeklendirme boyutu yüksek olan bir romandır. Amosy, *Söylemde Gerçeklendirme* (fr. *argumentation dans le discours*) adlı yapıtında, her söylemin karşımızdakini söylediklerimize inandırma amacı taşıdığını öne sürerek, "bazı söylemlerin, gerçeklendirme yani inandırma amacı taşıdıklarını, bazılarının ise, sadece gerçeklendirme boyutuna sahip olduklarını ekler" (Amosy, 2006: 33). Amosy'ye göre, siyasal söylem ya da dinsel söylemden *gerçeklendirme amacı* güderken, yazınsal söylem *gerçeklendirme boyutuna* sahiptir. Çünkü yazınsal söylem, şu ya da bu biçimde, okuyucuyu eğitme, bir ders verme hatta dünyaya bakış açısını değiştirme amacı gütmektedir.

Buradan hareketle, bu çalışmadaki amacımız, romanın tıpkı bir siyasal söylem ya da dinsel söylem gibi *gerçeklendirme amacı taşıyan bir söyleme* dönüştüren olgular üzerinde durmaktır. Diğer bir deyişle, roman, aynı uzam ve savaş öncesinde, birbirlerini, yahudi, müslüman, hristiyan olarak *ötekileştirmeyen* insanların savaş sonrası, ve doğu-batı karşıt uzamları içinde, nasıl ötekileştirildiklerini anlatırken, tüm kahramanlara bir dialektik içinde gerçeklerini ortaya koymasına izin veren bir anlatı olma özelliği de taşır. Bu anlamda romanda, gerçeklendirme söyleminin en önemli olgularından olan, gerçekçe-karşı gerçekçe, savunma, çürütme (fr. *réfutation*) ların olduğu görülür. Bu nedenle, çalışmanın iki amacı vardır, birincisi, romanın inandırma

ya da *gereçeklendirme gücünü* ortaya koyan bu dilsel, söylemsel, anlatsal gerçeklendirme stratejilerinin neler olduğunu sorgulamak ikincisi ise, Mainueneau'nun ise, "metnin sesi" olarak tanımladığı sözceleme öznesini yazınsal özsunumunu tartışmaktır.

Romanın Anlatsal Özellikleri

Roman üst-sözceleme öznesi olarak dış-öyküsel anlatıcıyı kullanmakla birlikte, aslında, romanın baş kahramanının Adam'ın yurda yani Lübnan'a dönüşünde tuttuğu 16 günü içeren gündülden oluşur. Bu nedenle, ben-öyküsel bir anlatıdan söz edebiliriz. Söz konusu gündük, kimliklerinin "ölümcül" hale gelmeden kendilerine "bizanslılar" adını taktıkları bu dokuz kişilik arkadaş grubunun ülkeden göçleri sonrasında birbirlerine yazdıkları mektuplar ve elektronik postalarla zenginleşir aynı Lübnan gibi çok kimlikli yani çok sesli bir anlatıma dönüşür ve bunun sonucu olarak, romanda olaylar zamansal bir sıra izlemez. Anlatımın zamanı, geri dönüşler (fr. analepse), olacakları önceden haber veren öncelemelerle (fr. prolepse) doludur. Örneğin, romanın önsözünde dış-öyküsel anlatıcı, Adam'dan söz ederken, okuyucuya dramatik sonu önceden haber verir. "Adımda doğmakta olan insanlığı taşıyorum, ama ben nesli gidererek tükenen insanlığa aidim, diye kayıt düşecekleri Adam not defterine acı olaydan iki gün önce" (s.9). Öncelemeler sadece dış-öyküsel anlatıcı ile yapılmaz bazen ben-öyküsel anlatıcı Adam da aynı biçimde öncelemede bulunur: "Bilal'in ölümünden altı ay sonra, saflarımızda yeni bir gedik açılacaktı ben gidecektim" (s.54).

Mektuplarla ve elektronik postalarla kesilerek geri dönüşlere ve öncelemelere yer veren anlatım biçiminden, öykü zamanının, 70'li yılların başı ile, roman kahramanının 25 yıl sonra ülkeye dönüşü arasındaki zaman dilimini kapsadığını anlarız. Bu da aşağı yukarı 27 yıldır. Roman yukarıda söylediğimiz gibi büyük bir önceleme ile başlar fakat hemen ardından İç savaş sonrası Paris'e göç eden Adam'a gelen bir telefon ile başlayan roman, bu anlamda büyük geri dönüşü anlatım tekniği olarak benimser. Adam'ın gözünden, adamın bakış açısından olaylar anlatılır. Bu nedenle, romanda "kim konuşuyor?" sorusunun da "kim görüyor?" sorusunun da yanıtı tek kişide toplanır. Bu anlamda, bir her şeyi gören, her şeyi duyan her yerde olan tanrı-anlatıcıdan daha az nesnel bir anlatıcı ile karşı karşıya kalır okuyucu. Diğer bir deyişle, roman, aynı uzam içinde, birbirlerini, yahudi, müslüman, hristiyan olarak *ötekileştirmeyen* adını "bizanslılar" olarak koydukları arkadaş grubunun- romanda adı geçmese de- Lübnan iç savaşı sonrasında, nasıl *ötekileştirildiğinin*, ya da *ölümcül kimliklere* büründüğünün, ben öyküsel anlatıcı olan Adam tarafından, 16 günü içeren (20 Nisan- 5 Mayıs) gündüğü ve arkadaşlarının kendisine yazdığı mektuplarla zenginleştirerek 520 sayfada anlattığı bir anlatıdır. O nedenle,

Anlatım zamanı: 520 sayfa

Anlatı zamanı: 27 yıl

Gidenler ve Kalanlar

Daha önce de söylediğimiz gibi, roman sadece bir öykü anlatmaz. Yahudi, Müslüman, Hristiyan, Arap gibi etiketler insanların nefret söylemlerinin nesnesi olmuş *ölümcül kimliklerdir*. Roman bunu ortaya koyarken, kimliklerin ölümcül hatta öldüren ya da öldürten kimliklere dönüşmesindeki nedenlere vurgu yapar: israil-filistin, doğu-batı, dinci-laik gibi ikilikler ortaya konulan bu nefret söyleminin çıkışında önemli rol oynar. Anlatıcı-yazar bu ikilikleri ortaya koyarken, kahramanları gidenler ve kalanlar olarak ikiye ayırır. Gidenlerin kalanları doğu neopotizmine ve sisteme ayak uydurup, haksız zenginleşme, yozlaşma ile suçlayıp ellerini

kirlettiklerini öne sürdüğü baş-kahraman Adam'ın gözüyle ve söyledikleriyle “gidenlerin daha az” kirlendiğini öne sürdüğü anlatı, yine aynı anlatıcı-Adam'ın, kalanların da gerekçelerini ve neden kaldıklarını ortaya koydukları bir gerekçelendirme söylemi/şölenine dönüşür. Böylece, gerekçe-karşı gerekçe, suçlama-savunma, savunma-çürütme ikilikleri romanda kimi zaman açık açık kimi zaman örtük biçimde ortaya konur. Örneğin, Adam Murad'ı ülkede kalarak sisteme ayak uydurarak ellerini kirlittiği için, Murad Adam'ı ülkeyi terkederek ülkeye ihanet ettiği için suçlar. Gidenler ve kalanların gerekçelendirme söylemini çözümlemeden önce, nLübnan iç savaşı sonrasında kimlerin kalıp kimlerin gittiğine ve nasıl yaşadıklarına bir bakalım:

Adam	Hristiyan, Akademisyen-tarihçi, Paris'te yaşıyor.
Albert	Hristiyan, Homoseksüel, Amerika'da yaşıyor NASA'da çalışıyor.
Bilal	Müslüman, edebiyatçı, iç savaşta ölür.
Murad	Müslüman, Lübnan'da yaşıyor, bakan ve kanserden ölüyor
Naim	Yahudi, Brezilya'da yaşıyor evli.
Nidal	Bilal'in kardeşi, Lübnan'da yaşıyor, İslamcı köktendinci militan
Ramzi	Hristiyan, Lübnan'da kalır ve bir manastıra kapanıp Bazil kardeş adını alır
Ramiz	Müslüman, çok zengin, kah Umman'da kah Lübnan'da yaşıyor
Semiramis	Müslüman, Lübnan'da bir otel işletiyor
Tania	Murad ile evli

Gidenlerin Gerekçeleri-savunmaları

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, ülkede kalanlar; Murad onunla evlenen Tania, Semiramis, Bilal'in kardeşi Nidal, Ramzi'dir. Gidenler ise, Adam, Albert ve Naimdir. Fakat romanda, gidenleri ve gidenlerin gerekçelerini roman'ın baş kahramanı Adam'ın dilinden, kalanların gerekçe ve savunmalarını Murad'ın yokluğunda Tania'dan dinleriz

Yukarıda görüldüğü gibi, Akademisyen ve tarihçi olan Adam, iç savaş sonrası Paris'e yerleşmiştir. Adam için ülkesini terk etmek eşyanın tabiatına aykırı değildi:

“En ufak bir acılık yoktu. Ülkesini terk etmek eşyanın tabiatına aykırı değildi.

Bazen olaylar bunu dayatır, yoksa bir bahane bulmak gerekir. Ben bir ülkede değil, bir gezegende doğdum, doğmak, şu veya bu ülkede, şu veya bu evde, dünyaya gelmek demektir” diye yazar notlarında. (s.55)

Diğer yandan, Adam'ın en samim arkadaşı Murad, Adam'ın ülkeden göç etmesini ihanet olarak görmüştür. Adam ise bu suçlamalara karşı kendisini şöyle savunmuştur:

“Ben bir yere gitmedim, ülke gitti (...) ortada bir kusur varsa bu kusurun bana ait olduğunu göstermez. Her insanın gitmeye hakkı vardır, onu ikna etmesi gereken ülkesidir (...) Ülken senin için ne yapabilir diye sorma, sen ülken için ne yapabilirsin, onu düşün. Milyardersen, üstelik kırk üç yaşında ABD başkanı seçilmişsen bunu söylemek kolay! Ama ülkende ne çalışabiliyor, ne tedavi olabiliyor, ne barınabiliyor, ne eğitim alabiliyor, ne özgürce oy kullanabiliyor, ne görüşlerini ifade edebiliyor, ne de sokaklarda dilediğin gibi dolaşabiliyorsan, John F.Kennedy'nin bu meşhur sözü kaç para eder ki? Beş para etmez!” (S. 61)

Görüldüğü gibi Adam kendini savunurken başka söylemlere hatta Amerikan başkanı John F. Kennedy gibi önemli siyasal aktörlerin de sözlerine başvurur. Böylece

kendisine karşı kullanılabilir karşı gerekçeleri de bertaraf etmiş olur ve kararının gerekçesini meşrulaştırır. Adam daha sonra şöyle devam eder:

“Önce ülken sana karşı taahhütlerini yerine getirecek. Orada tüm haklara sahip bir yurttaş olarak görüleceksin, baskıya, ayrımcılığa, hak etmediğin mahrumiyetlere maruz kalmayacaksın. Ülken ve yöneticileri sana bunları sağlamak zorunda, yoksa sen de onlara hiçbir şey borçlu olmazsın. Ne toprağa bağlılık, ne bayrağa saygı. Başın dik yaşadığın ülkeye her şeyini verirsin; her şeyi, hayatını bile feda edersin. Ama başın yerde yaşamak zorunda kaldığın ülkeye hiçbir şey veremezsin. İster doğduğun ülke söz konusu olsun, ister seni kabul eden ülke söz konusu olsun. Yüce gönüllük yüce gönüllüğü, umursamazlık umursamazlığı doğurur. Özgür varlıkların anayasası böyledir ve ben de başka bir anayasa tanımıyorum.” (s.62).

Böylece Adam aradan geçen yirmi beş yıllık bir süre içinde ülkesine bir daha dönmez. Kendi deyişyle, Doğu Akdeniz’in üstünkörü demokrasi, nepotizm, iltimas, rüşvetle örülü siyasi ve toplumsal dünyasıyla uzlaşmamayı seçmiştir.

Kalanların Gerekçeleri-savunmaları

Murad ise ülkede kalarak, iktidarla iyi ilişkiler kurar, bakan olur, değişen iktidarlara rağmen Murad koltuğunu korur; bakanlığın ardından güç duruma düşen bankayı yüz milyonlarca dolar ödeyerek satın alır, malvarlığı rüşvet, komisyon ve kirli parayla büyük ölçüde genişler. “Savaş ekabiri, savaş zengini, yeni zengindir” Adam’ın gözünde (s.165). Diğer bir deyişle, Adam Murad’ı ellerini kirlettiği için suçlar ve ülkeden ayrıldıktan sonra onunla metkupleşmeyi keser. Bunu da Naim’e yazdığı mektupta şöyle açıklar:

“Emniyeti, hatta hayatta kalması için “Yüksek Komiser” adındaki adama borçlanan Murad, giderek onun güvenilir bir adamı, hatta sağ kolu gibi görünmeye başladı. (...) Yine de, benim bakış açım göre, ülkede böyle elleri kirlenmiş bir halde yaşayacağıma sürgünü seçse daha iyi ederdi.” (s.163)

Hem ülkenin dönüşümü hem de kendilerinin olumsuz yönde dönüşümlerinin tek suçlusu vardır Tania için. Bu da savaştır o’na göre: “başımıza gelen her şeyin tek suçlusu var: Savaş” (s.168). Tania’ya göre, Adam da ükede kalmış olsaydı Murad gibi davranırdı. Bu nedenle “hepimiz aynı durumda değildik. Ben de ülkede kalmış olsaydım” diyen Adam’a “Onun gibi davranırdın” diye karşılık vererek hem kendini hem de Murad’ı savunur. Oysa Adam farklı düşünür, “ülkede kalmış olsaydı onunki kadar güç tercihlerle yüz yüze geleceğine” inanır, işte bu tercihlerde bulunmamak için gitmiştir (s.169).

Tania’nın hem kendisini hem de Murad’ı savunmak için başvurduğu diğer bir gerekçe ise “biz ülkeyi korumak için kaldık” gerekçesi ya da savunmasıdır. Tania’ya göre herkes çekip gitseydi, bu ülke elden gidebilirdi. Bunu da şöyle dile getirir:

“Kalanlar size bir ülke bırakmak için, bir gün geri dönebilirsiniz veya en azından ara sıra ziyaret edebilirsiniz diye ellerini kirlettiler (...) Çekip gidenler en kurnaz olanlar. Güzel memleketlere gidersen, yaşarsın, çalışırsın, eğlenirsin, dünyayı keşfedersin. Savaşın sonra da geri dönersin. Eski ülken seni bekliyordur. Ne tek bir el ateş etmene, ne de tek bir damla kan dökmene gerek olmuştur. Hatta kendinde kirlenmiş elleri sıkımsa hakkını bile bulursun. Değil mi Adam? Cevap ver bana! Haksızsam söyle!” (s.169-170)

Görüldüğü gibi, ülkede kalan ve ellerini kirleten en önemli kişi Murad’ın karısı Tania’nın kendisini savunmak için ortaya koduğu en önemli strateji karşısındakine

saldırmak ya da karşısındakini dolaylı olarak suçlamaktır. Bu nedenle, Tania'nın sözlerinde yer alan sözbilimsel (fr.rhétorique) sorularda bir öfke ya da kızgınlık görölür. Bunlar “kurnaz” sözcüğünün ve “yaşarsın, çalışsın, eğlenirsin” gibi tersinlemeli sözcelelerin kullanımı ile ortaya konur. Çünkü, Murad ve karısı Tania için “çatışmalar ortalığı kasıp kavururken insanın güvende olmak için bir süreliğine anavatanından uzaklaşılabilir (...). Ama yıllar yılları kovalarken yabancı bir ülkede, kocaman bir metropolün isimsiz kalabalığı içinde yaşamak istemek, onun gözünde sadece anavatanını terk etmek değil, atalarına hakaret etmek, bir anlamda ruhunu sakat bırakmak demektir” (s.54-55) Çünkü kalanlara göre, yeryüzünün en eski kültürlerinden birisinde yani bu topraklarda doğmak bir ayrıcalıktır, o nedenle bu topraklarda kalmak gerekir. Murad, bir mektubunda şöyle söyler Adam'a: “Sizin Alpler henüz jeolojik bir engebeden, adi bir büklüm den başka bir şey değilken Kitabı Mukaddes bizim dağımızın şarkısını söylüyordu”(s.58)

Yazınsal Özsunum

Maingueneau özsunumun üç boyuta sahip olduğunu öne sürer: ulamsal (fr. catégoriel), düşüğüsel (fr. idéologique) ve deneyimsel (fr. expérientiel). Ulamsal boyut: söylem ortaya konmasında ortaya konan rolleri işaret eder. Bunlar, romancı, masalçı, yazar, şair gibi mesleki ya da kadın, işçi, köylü gibi sosyal, ya da fransız, japon gibi etnik olan rollerdir. Bunlar, kalıplaşmış düşünceleri ortaya koyduğu için, özsunumun ortaya konmasında etkilidir. İkinci boyut, sözceleme öznesini hangi değerlere ve düşüncelere bağlı olduğunu ortaya koyan düşüğüsel boyuttur. Bunlar, dindar, politik, felsefik özelliklerle belirlenir. Analitik felsefeci bir yazar ya da konuşucunun çok açık ve anlaşılır biçimde düşüncelerini ortaya koyması gerekir. Bu anlamda özsunum hem gösterilmedilir, hem de söylenmelidir. Diğer bir deyişle, söylenen ile yapılan ve gösterilen arasında bir uyum söz konusu olmalıdır. Deneyimsel denilen üçüncü boyut ise, metnin ya da söylemin tonudur. Bu ton sayesinde, gerek dinleyici gerekse okuyucu söylenenlere ya da anlatılanlara katılır ya da inanır. Bu da okuyucunun anlatıcının anlattıklarıyla özdeşleşmesiyle olabilir. Bu nedenle, anlatılanların inandırıcılığı bir anlamda okuyucunun anlatılanlarda kendini ne kadar bulduğu ile ilgilidir. Okuyucu okuduklarıyla hemhal oluyorsa anlatılanlara inanır. Maingueneau'nun “incorporation” dediğı hemhal olma durumu üçüncü düzeyde yani deneyimsel boyutta gerçekleşir. Bu kullanılan dil, ortaya konan düşünceler ve değerler sistemi, anlatıcının anlattıkları konusunda bilgisi ya da yaşamışlıkları ile yakından ilgilidir. Bu boyut da, anlatıcının özsunumunu belirler” (1999: 83). Bu boyutta anlatıcı bize “ona güvenmemiz ve anlattıklarına inanmamız gerektiğini” söyler. Diğer bir deyişle, anlatıcı anlattıkları ile okuyucuda bir güven uyandırır bunun sonucunda da okuyucu anlatıcıyla özdeşleşir. Kısacası, özsunum elbette konuşan kişinin ya da yazarın ya da anlatıcının söylem öncesi okuyucunun ya da dinleyicinin konuşan ya da anlatan ya da yazar hakkında sahip olduğu bilgi, deneyim, algı ya da Bourdieu'nün deyimiyile habitus yani *duruş tavır alış* ile biçimlenir. Yani, dürüst yalan söylemez bilgi olarak bildiğimiz bir kişinin koşullar değişince yalan söylediğine kolay kolay inanamayız. Ama bunun yanında, metinde kullanılan anlatsal, sözcelemsel, söylemsel araçlarla yakından ilgilidir.

Buradan hareketle, anlatıcı-yazarın yaşadıklarından yola çıkarak yıllar sonra iç hesaplaşmasını ortaya koyduğu *Doğu'dan Uzakta* romanı hem deneyimsel hem de düşüğüsel boyutun da ağır bastığı bir romandır diyebiliriz. Çünkü sözlü iletişime

dayanan söylemlerden farklı olarak, yazınsal söylemde, gerekçelendime ya da inandırma olgusu, *ne söylendiğine, kimin söylediğine* bağlı olduğu kadar anlatıcının “gerekçelendirme stratejilerini ve dili nasıl kullandığına bağlıdır” diğer bir deyişle, yazınsal söylemin inandırıcılığı büyük ölçüde kullanılan dile ve söylenenlerin ne kadar doğru ve “olabilir” olduğu ile ilgilidir. Söylenenlerin doğruluğu ya da inandırıcılığı ise, romanda anlatılanların, gerçeklerle olan ilişkisine bağlıdır (fr.cohérence). Bu anlamda, sosyal içerikli bir roman olan *Doğu’dan Uzakta*, *Harry Potter* gibi fantastik bir öyküyü anlatan bir romandan oldukça farklıdır. Bu anlamda, anlatıcı-Adam’ın bizde uyandırdığı özsunum, anlatının yazarının yani üst-sözceleyeni olan Amin Maalouf’un etten kemikten bir kişi olarak ortaya koyduğu özsunum ile doğrudan ilintilidir. Bunu yazar, yaptığı bir söyleşide “roman benim gençlik yıllarımı anlatan bir romandır” diyerek romanın gerçek bir öyküyü hatta kendi öyküsünü anlattığını ortaya koyar. Bu nedenle, okuyucu ben öyküsel dille romanın kahramanı olan Adam’ı Amin Maalouf ile özdeşleştirmekte gecikmez. Diğer yandan, yazınsal söylemin inandırıcılığı “ne söylendiğine ne anlatıldığına” bağlı olarak değişir. Bu anlamda roman, 70’li yıllarda Lübnan iç savaşından Paris’e kaçan Adam’ın öyküsü değil, bugün Suriye’den kaçan milyonlarca kişinin öyküsünü anlattığı için inandırıcılığı yüksek bir romandır. Romanın inandırma gücüne, “yaşanmışlık” yanında yaşanıyor yani “güncellik” boyutu da eklenir.

Diğer yandan, Maingueneau gerek yazınsal gerekse sözlü söylemde özsunumun sözce ile “söylenmediğinin” buna karşılık sözceleme ile “gösterildiğinin” altını çizer. Bu da şu demektir, örneğin, “ben demokratım, Türkiye’de demokrasi var, Avrupa ülkeleri kendilerine baksınlar” diyen bir kişinin dinleyicide bıraktığı özsunum “demokrat birinin aksine despot ya da eleştiriye açık olmayan” bir özsunum ya da izlenimdir. Bu nedenle, yazınsal söylemde, özsunum için, yazarın imajı, uslup ya da biçim, metnin kurgulanması ile açıklayabiliriz. Bunlar ise, sözcük seçimi, kullanılan gerekçeler, sözceleme öznesinin nesnellığı gibi olgularla ortaya konmaktadır.

Nesnel ve Uzlaşmacı Özsunum

Anlatıcı-Adam, her ne kadar roman boyunca Murad’ı elini kirlettiği için suçlarsa da, zaman zaman onu anlamaya, kendini onun yerini koymaya çalışmaktadır. Hatta bazen özeleştirici yapan bir Adam ile karşı karşıya kalırız. Şöyle gerekçelendirir bunu:

“Onu ihanete sürükleyen de sadakati değil mi? Ülkesine bağlılığı yüzünden, savaş başladığında çekip gitmeyi reddetti; kalınca da birtakım düzenlemeler içine girmek, olayların akışı içinde bazı ödünler vermek zorunda kaldı; bu ödünler de onu kabul edilmeyecek bir noktaya kadar sürükledi. Ülkede kalsaydım belki ben de onun gibi davranacaktım. Uzaktan bakarken, hiçbir zarar görmeden hayır denebiliyor; olay mahallinde ise her zaman bu özgürlüğünüz bulunmuyor. Kısacası onu erdemleri mahvetti; beni ise kusurlarım kurtardı.

Kısacası onu erdemleri mahvetti; beni ise kusurlarım kurtardı. Yakınlarını korumak, atalarının ona miras bıraktıklarını elinde tutmak için yırtıcı bi hayvan gibi savaştı. Ben bunu yapmadım. Benim yetiştiğim sanatçı ailesinde aşılman erdemler bunlar değildi. Ne o fiziksel cesarete, ne o vazife duygusuna ne de o sadakate sahiptim. İlk katliamlar başlar başlamaz çekip gittim, kaçtım; tabansızca bir imtiyazdı bu. (s.18)

Diğer yandan, anlatıcı-Adam Naim’e yazdığı mektupta, ülkeden çekip giderek vicdanlarını rahatlatamayacaklarını vurgular.

"(...) Sen ve ben ellerimiz temiz kalsın diye Doğu Akdeniz'den uzaklaşmak zorunda kaldık. Bunda utanacak bir şey yok, aöa ahlaki ikilmelerimize tek çözüm yolu olarak sürgünü göstermek akıl dışı olur." (s.166)

Yol gösterici (fr. prophète) Özsunum

Anlatıcı-yazar ya da Adam romanda nesnel ve eleştirel bir özsunum yanında, aynı zamanda toplum için yol gösterici bir özsunum ve izlenim verir. Bunu yaparken, herkesin kabul ettiği genel geçer doğruların ve gerçeklerin altını çizer ve örtük tasımlarla (fr. enthymème) bunları ortaya koyar:

"Toplum yasaları yerçekimi yasalarına benzemez, insan genellikle aşağıya doğru değil yukarı doğru düşer. Arkadaşımızın siyasi tırmanışı da işlediği hatanın doğrudan sonucuydu (...) Böyle gelmiş böyle gider diyorlar. Hatta hangi yolları kullanırlarsa kullansınlar, "köşeyi dönenler" in becerisine büyük bir hayranlık duyuyorlar" (s.165).

"Evet, vicdan yumağını çözmek de en az duygu ipliklerini çözmek kadar zordur. Hayat yolunda ilerlerken, sadece ihanet ile sadakat arasında tercih yapmak zorunda kalınsaydı işler kolaylaşırdı. Ama insan çoğunlukla iki bağdaşmaz sadakat veya -bu da aynı kapıya çıkar- iki ihanet arasında tercih yapmaya zorlanır. Gün geldi, olayların baskısı altında ben kendi tercihimini yapmak zorunda kaldım; Murad ve Tania da kendi tercihlerini yaptılar. İhanetlerimizin bilançosu: Bir sürgün, bir suçlu ve bir suç ortağı. Ama bu aynı zamanda sadakatlerimizin de bilançosu." (s.187)

Kimlik ve Aidiyet

Anlatıcının okuyucuya "yol gösterici" özsunumunu vermesinde, anlatının ya da romanın işlediği ve değindiği izlekler önem taşır. Bunlardan en önemlisi de, Amin Maalouf'un diğer deneme ya da yazınsal yapıtlarında işlediği kimlik, doğu batı-ayrımı gibi konulardır. Daha önce söylediğimiz gibi *kimlik* ya da *aidiyet* konusu yazar tarafından ölümcül kimlikler de ayrıntılı olarak ele alınmış, bu romanda da anlatının temel sorunsallarından birini oluşturmuştur. Maalouf için, *şu olma* ya da *bu olma* gibi aidiyetlerin diğerlerini dışladığı noktada çatışma başlar. Bu nedenle gerek romanda gerek *Ölümcül Kimlikler*'de birden çok aidiyeti üstlenen bireylerin "tercih yapma" durumunda kaldıklarını, oysa sağduyuyla davranarak, bunların çelişkin ve iç burkucu bir deneyime dönüşmesinden önce birden çok aidiyeti üstlenmenin olanaklılığına işaret eder Maalouf. (Maalouf, 2012: 11). Bu nedenle, Naim'in Adam'a yazdığı elektronik postada, dini aidiyetlerden bağımsız bir dünya tasarladıklarını okuruz:

"Birlikte yurttaşların artık öncelikle dini aidiyetlerine göre tanımlanmayacakları bir ülke düşlüyorduk. Niye Hristiyanlar mutlaka Hristiyan isimleri, Müslümanlar Müslüman isimleri, Yahudiler de Yahudi isimleri almak zorundaydı? Niye herkes adında bile dinin sancağını taşımak zorunda kalıyordu?" (s.250).

Ölümcül Kimlikler'de de okuduğumuz gibi "başkalarını çoğu zaman en dar aidiyetleri içine sıkıştıran bizim bakışımız ve onları özgür kılacak yine bizim bakışımızdır" (s.24).

Bu çok kimlilik-üst kimlik- ya da aidiyetsizlik durumu yüzünden-sayesinde, Adam ülkesini kolayca terk edebilmiştir. Bu nedenle Adam için, ülkesini terk etmek eşyanın tabiatına aykırı değildi. Bazen olaylar bunu dayatır, yoksa bir bahane bulmak gerekir. Bunu doğrulamak için, "Ben bir ülkede değil, bir gezegende doğdum, doğmak, şu veya

bu ülkede, şu veya bu evde, dünyaya gelmek demektir” diye yazar notlarında anlatıcı (s.55).

Bu aynı zamanda gidenlerin vicdanlarını rahatlatmakta kullandıkları bir savunma gerekçesidir. Ama aynı gerekçe kalanlar için geçerli değil tam tersine gidenleri suçlamakta kullanılan bir suçlama gerekçesidir. İki farklı vicdandan söz edebiliriz. Giden kalanın gözünde suçludur, kalan ise gideni suçlar. Aidiyet işte burada önem kazanır. Toprak, bayrak, sadakat gibi olgular kalanları haklı kılar. Bu nednele, kalanlar kirli işlere bulaşıp ellerini kirletmekte kendilerini haklı bulurlar. Çünkü kalalarak bedel ödemişlerdir öyleyse ellerini kirletip sistemin hukuksuzlularından yararlanıp zenginleşmekte bir sakınca yoktur. Gidenler ise, bu kirli düzeni reddetmek ise ahlaken temiz kalmak içindir gitmişlerdir. Bu nedenle, toprağa ya da bayrağa bağlı kalmak zorunda değillerdir. Bu nedenle, *suç* ya da *hata* kavramı bireylerin seçim yapma özgürlüklerine ve ait olmak istedikleri *kimliklere* bağlı olarak değişen bir kavrama dönüşür.

Sonuç

Savaş ya da başka nedenlerle yaşadıkları yerden mecburi bir gidişi ifade eden “göç” ya da “göçmenlik” insanoğlunun tarihi kadar eski bir olgudur. Yakın geçmişte, birinci dünya savaşı ile başlayan ve ikinci dünya savaşı ile devam eden bu olgu, içinde yaşadığımız yirmi birinci yüz yılın ve dünyanın en önemli ve en sorunlu gerçeğidir. Göçmenlik olgusunun öznesi olan göçmen ise, sürekli bir kimlik arayışı içindedir. Ne göç ettiği yere ne de geldiği yere aittir. Arafta kalmak gibidir göçmen olmak. Öykünün sonunda, bir trafik kazası geçirip komaya giren Dolores için Adam **Araf**’ta kalmıştır, “ülkesi gibi, bu gezegen gibi,” diye ekliyordu. Hepimiz gibi, arafta” (s. 457). Bu nedenle, göçmeni en iyi tanımlayan bu betimleme ile son bulur anlatı. Adam, hem uzam hem de zamanın *Araf*ında kalmıştır. Zamanın ve uzamın *Araf*ında kalması sonucunda, anlayışlar da değişmiş; “farklı farklı dinlerden ve her biri önce kendi inancıyla -sonra da kibarca diğerlerinininkiyle- alay etmeyi bir görev bilen, kendini beğendirmenin bir yolu olarak gören istikbalin taslağı olan arkadaşları da, ülkesi gibi farklılaşmış, istikbal taslak halinde kalmış(...) çobanların yakın gözetimi altında kendi mecburi inancının çitleri içine sokulmayı kabulllenmişler, kendilerini Voltaire’ci, Camus’cü, Sartre’cı, Nietzsche’ci veya gerçeküstü ilan etmişken, kesin adlandırmalar, zengin bir şehitler listesi ve bunlara eşlik eden dini nefret duyguları uyarınca yeniden Hıristiyan, Müslüman veya Yahudi” olmuşlardır.

Diğer yandan, kimlik arayışı sadece gidenlerin sorunu değildir. Kalanlar da, islamcılıkla solculuk, dindarlıkla laiklik, doğululukla batıllık arasında sıkışmıştır. Bu anlamda roman, yıllardan beri, batı toplumlarında yaşayan milyonlarca göçmenin yaşadığı ve Suriye’den Türkiye’ye göç eden günümüz Türkiye’sinin yaşayacağı kimlik ve toplumsal bütünleşme gibi sorunlara ışık tutmaktadır. Bu anlamda Amin Maalouf’un *Doğudan Uzakta* romanı sadece gerekçelendirme boyutuna sahip bir roman değil aynı zamanda gerekçelendirme amacı taşıyan bir roman olma özelliğini taşır.

Kaynakça

- Adam, J.M. (1994). *Le texte Narratif*. Paris: Nathan.
Adam, J.M. (2008). *Les textes: types et prototypes*. Paris: Armand Colin.
Adam, J.M. (2008). *La linguistique textuelle*. Paris: Armand Colin.

- Amossy, R. (1999). *Images de soi dans le discours*. Lausanne-Paris: Delachaux et Niestlé.
- Amossy, R. (2006). *L'argumentation dans le discours*. Paris: Armand Colin,
- Aron, P., - Viala, A. (2006). *Sociologie de la littérature*. Paris: PUF, QSJ.
- Bourdieu, P. (1982). *Ce que parler veut dire*. Paris: Fayard,
- Maalouf, A. (2007). *Les identités meurtrières*. Paris: Collection Livre de Poche.
- Maalouf, A. (2012). *Les Désorientés*. Paris: Grasset.
- Maalouf, A. (2016). *Doğu'dan Uzakta*. (çeviren Ali Berktaş). İstanbul: YKY.
- Maingueneau, D. (1999). "Ethos scénographie, incorporation", in *Images de soi dans le discours*, Lausanne-Paris: Delachaux et Niestlé, pp.75-101.
- Maingueneau, D. (2004). *Le discours littéraire*. Paris: Armand Colin.
- Plantin, C. (2005). *L'argumentation*. Paris: PUF, QSJ.
- Perelman, Ch., - Olbrechts-Tyteca, L. (2000). *Traité de l'argumentation, La nouvelle rhétorique*. (5e édition). Bruxelles: Editions de l'université de Bruxelles.
- Rabatel, A. (2004). *Argumenter en racontant*. Bruxelles: De Boeck.